

Van de redactie

Aan duurzame ontwikkeling wordt tegenwoordig veel aandacht geschonken. Het staat dan ook vaak op de agenda, van internationale klimaatconferenties tot lokale duurzaamheidsinitiatieven en van Europese wetgeving tot gemeentelijk beleid. In deze volle breedte is het onderwerp ook aan bod gekomen op het congres van Mordenate College op 27 november 2015. Centraal stond toen de vraag in hoeverre het recht kan bijdragen aan het ideaal van duurzame ontwikkeling. Geheel in de lijn der traditie is naar aanleiding van dit congres een bundel samengesteld met dezelfde vraag als uitgangspunt. Zowel enkele congressprekers en -organisatoren als leden van Mordenate College hebben de gelegenheid te baat genomen hieraan een bijdrage te leveren.

Ook in deze bundel komt duurzame ontwikkeling in de volle breedte aan bod. Wel ligt de focus voornamelijk op het milieuaspect van duurzame ontwikkeling en minder op andere onderdelen van duurzame ontwikkeling waarbij de band met het behoud van de planeet minder sterk is. De opbouw van de bundel laat zich vergelijken met een trechter: begonnen wordt met algemene artikelen op internationaal-rechtelijk gebied om via specifiekere onderwerpen uit lagere bestuursniveaus uit te komen bij zelfregulering door de financiële sector. Daartoe is als eerste een artikel van Nico Schrijver opgenomen waarin hij ingaat op de betekenis van duurzaamheid in het internationale recht en de wijze waarop het internationale recht aan de bevordering van dit principe kan bijdragen.

Vervolgens gaat Freya Baetens eveneens in op de rol van het principe van duurzame ontwikkeling in het internationale recht. Zij onderzoekt het gebruik van dit beginsel door internationale gerechtshoven. Daartoe bespreekt zij een aantal bekende, milieurechtelijke uitspraken van meerdere internationale instanties.

Eveneens gericht op internationale gerechtshoven is de gezamenlijke bijdrage van Jacob van de Beeten en Tim Kluwen. Zij buigen zich over de vraag of het wenselijk is om tot een apart internationaal milieuhof te komen. Naast een afweging van de voor- en tegenargumenten, reiken zij ook een aantal andere mogelijkheden aan om tot betere geschillenbeslechting in het internationaal milieurecht te komen.

Vervolgens wordt de focus verlegd naar een specifiek onderwerp dat nog steeds op het gebied van het internationale recht ligt. Otto Spijkers onderzoekt op welke wijzen de zogeheten Sustainable Development Goals de vergroening van het internationale waterrecht kunnen stimuleren. Hij gaat daarbij niet alleen in op een 'groene' interpretatie van reeds bestaande rechtsbeginselen, maar ook op de zogeheten 'ecosysteembenadering'.

Minder universeel, maar even actueel is de bijdrage van Corné Smit. Hij bespreekt de milieubescherming door het Europees Hof voor de Rechten van de Mens. Naast een beschrijving van de ontwikkeling en reikwijdte van deze bescherming gaat hij ook in op enkele verklaringen die voor de rechtspraak van het Hof gegeven kunnen worden.

Ook de bijdrage van Pauline Ribbers kent een sterke Europese dimensie. Zij richt zich op de vraag in hoeverre nationale (steun)regelingen inzake groenestroomcertificaten verenigbaar zijn met de interne markt van de EU. Daartoe analyseert zij een aantal arresten van het Hof van Justitie over dit onderwerp en gaat zij in op het staatsteunbeleid van de Europese Commissie op dit terrein. Daarbij werpt zij ook een blik op de toekomst van dit bijzondere rechtsgebied.

De gezamenlijke bijdrage van Alex Geert Castermans en Sofja Goldstein beweegt zich op het snijvlak van internationaal recht en de Nederlandse rechtsorde. Zij onderzoeken de mogelijke invloed van het Klimaatakkoord dat vorig jaar te Parijs gesloten werd, op de aanspraken die de rechtbank Den Haag in de bekende Urgendazaak uit hetzelfde jaar vaststelde.

Definitief aangekomen in het Nederlandse recht bespreekt Silvia Gawronski hoe gewone burgers milieunormen door middel van het bestuursrechtelijk handhavingsverzoek kunnen afdwingen. Ook gaat zij in op de problemen die zich daarbij in de dagelijkse rechtspraktijk voordoen.

De bijdrage van Matthijs Timmer en Nikky van Triet draait daarentegen niet om de handhaving van milieubeleid, maar concentreert zich juist op de totstandkoming daarvan. Aan de hand van diverse duurzaamheidsvraagstukken uit verleden en heden onderzoeken zij of in het Nederlandse Klimaatbeleid een *bias* voor het milieu te ontwaren valt.

De laatste twee bijdragen uit deze bundel kennen een minder publiekrechtelijk aspect dan de voorgaande bijdragen, maar richten zich op de zelfregulering door het bedrijfsleven. Willem Calkoen bespreekt hoe de ontwikkeling van maatschappelijk verantwoord ondernemen door diverse publieke, maar ook vooral door private initiatieven wereldwijd wordt beoogd. Daartoe beschrijft hij onder meer de stand van zaken op dit terrein in diverse landen. Van de hand van Friso van de Pol en Magda Wistuba is de vierde gezamenlijke bijdrage. Hun (Engelstalige) artikel gaat dieper in op zelfregulering in de financiële sector op het gebied van *environmental sustainability*. Na een theoretische verhandeling over zelfregulering, ontwikkelen zij aan de hand van enkele concrete voorbeelden een kritische evaluatie van deze vorm van zelfregulering.

Een woord van dank gaat uit naar de vijftien auteurs, zonder wie deze bundel niet mogelijk was geweest. Tevens gaat een woord van dank uit naar de congrescommissie. Niet alleen was het geslaagde congres 'Recht en duurzame ontwikkeling' aanleiding voor het opstellen van deze bundel, haar voorbereidende werk maakte dat de redactie een 'vliegende start' kon maken. Ten slotte dankt de redactie professor Snijders, beschermheer van Mordenate College, die bereid was de commissie waar nodig met raad en daad ter zijde te staan.

Tot besluit van deze inleiding wenst de redactie u veel leesplezier.

Sofja Goldstein (voorzitter)

Helena Beemster

Bastiaan van Ganzen

Corné Smit

Van recht en duurzame ontwikkeling naar duurzaamheidsrecht

Het recht kan de duurzaamheid van onze wereld bepaald ondersteunen. Er is gelukkig ook steeds meer aandacht voor recht en duurzaamheid. In Anglo-Amerikaanse kringen spreekt men reeds van *sustainability law*. Zonder enige overdrijving kan dan ook gesteld worden dat het hier om een uiterst belangrijk, actueel en problematisch thema gaat, dat een prominente – ik schat in: blijvend prominente – plaats heeft gekregen in onze maatschappij. En dat op allerlei fronten. Op het politieke toneel van gemeente tot EU en VN, in het juridisch discours van rechtsgeleerden (denk bijvoorbeeld aan de Oslo Principles on Global Climate Change Obligations 2015) en in de rechtszalen (vergelijk bijvoorbeeld het Haagse rechtbankvonnis in de *Urgenda*-zaak; ECLI:NL:RBDHA:2015:7145). Denk tevens aan het bedrijfsleven dat maatschappelijk verantwoord ondernemen steeds hoger in het vaandel heeft staan, ook op wereldniveau (denk bijvoorbeeld aan het werk van de World Business Council on Sustainable Development).

Er gaat geen dag voorbij of *sustainability* krijgt enige aandacht in de media. Zo hebben vlak voor het congres dat de basis vormt van deze bundel, 64 hoogleraren een open brief gestuurd aan de Nederlandse overheid met de oproep om de steenkoolcentrales, ook de drie juist in gebruik genomen steenkoolcentrales, bij ons te sluiten. Zo is er vlak na het congres een internationale klimaatop in Parijs gehouden die de nodige, althans belangrijke beslissingen heeft opgeleverd met vergaande consequenties voor de deelnemende staten. Er was ook geen redding meer. Van links tot rechts in en buiten de politiek moet die duurzame ontwikkeling aangepakt worden en dat dan wel met de nodige zorgvuldigheid ook ten opzichte van andere respectabele belangen.

De verdienste van deze bundel is nu dat deze inzichtelijker maakt wat het recht voor die *sustainability* betekent en kan betekenen. Eigenlijk is het al een bundel over *sustainability law*, ook al gaat het hier meer om een thema dan een zelfstandig rechtsgebied. Juist die juridische veelzijdigheid maakt de bundel ook interessant. Het thema heeft materieelrechtelijke en procesrechtelijke kanten, nationale en internationale dimensies, civielrechtelijke, strafrechtelijke, bestuurs- en staatsrechtelijke componenten. Het thema vraagt ook om afwegingen die in het recht geoperationaliseerd kunnen worden. Moeten zelfs de drie nieuwe steenkoolcentrales in Nederland op korte termijn dicht? Weegt de daardoor te bereiken beperkte vermindering van CO₂-uitstoot op tegen het gevaar van een tekort aan energie, de schade aan economische belangen en het niet voldoen aan de contractuele verplichtingen die er ter zake van die drie centrales ongetwijfeld bestaan?

De bundel bestaat uit vier geactualiseerde en verrijkte versies van congresbijdragen alsmede zeven nieuwe bijdragen, deels geschreven door Mordenates, deels door anderen. Goede wijn behoeft geen krans en ik doe er verder dan ook het zwij-

HENK SNIJDERS

gen toe. Wel mijn complimenten aan de schrijvers, de congrescommissie en de publicatiecommissie van Mordenate.

Henk Sniijders

h.t. beschermheer en bestuurslid Mordenate College